

Çeperçilik we kyssaň dili hakda kelam agyz

Category:

Edebiýaty

öwreniş, Hekaýalar, Kitapcy, Oýlanmalar, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 24 января, 2025

Çeperçilik we kyssaň dili hakda kelam agyz ÇEPERÇILIK WE
KYSSAÑ DILI HAKDA KELAM AGYZ

Kitapcy.com saýtynyň agzalarynyň biriniň “Görogluda” çeperçilik ýokdugy hakynda pikiri geň galdyrdy.

Biz-ä şu mahal-a çenli öz dilimiziň çeperçiligini “Görogludan”, “Gorkut atadan” öwrenmeli diýip ýördük.

Ýöne, ýokarda aýdylan pikiri öňe süren ýigit, bu ýerde çeperçilik diýen düşüňjani artykmaç gep owadanlamak bilen çalyşýan bolýmasa.

Artykmaç gep owadanlamak hiç haçanam eseri bezemeýär. Gurbannazar Ezizow özüniň şygrynda “Sungat näme bilýärsiňizmi?” diýen sowalyňa özi “Iki sözde ýazylýarka nama, ol ýerde üç sözün geregi näme?” diýip jogap berýär. çeperçilik bolsa kähalatda özüniň gysgalygy bilenem haýran galdyrýar.

Mysal üçin, Kömek Kulyýew özüniň “Ýetimleriň baýramy” atly powestinde çeperçilik usullaryny şeýlebir gysgalyk bilen ulanýar welin, haýranyň hekgerýär...

Bir ýeri bar, “içinde ýegeni ýatan sallançagy aýagy bilen üwreýär” diýip dogry sözlem düzmeýär-de: “içi ýegenden doly sallançagy aýagy bilen batlandyryp” diýen aňrybaşy çeper beýan etmäni ulanýar welin, edil kino gören ýaly göz öňünde janlanýar.

Çeperçilik – bu artykmaç sözlülük däl.

Azsözli, ýöne çeper ýazyp bolýandygyny A.Çehowyň, E.Hemingueýiň, Harper Liniň we beýlekileriň eserleriniň mysalynda görmek bolýar. Bizde şeýle eserler Kömek Kulyýewde juda kän. Gurbannazar Ezizowyň “Tabyt” hekaýasy bolsa bu usul bilen ýazylan eserleriň nusgalyk görnüşi. Çzan Ýunyň eserini heniz doly okap görmedim, ýöne ýüzleýräk göz gezdirenimde

eseriň äheňini Harper Liniň “Bilbili öldürmek” romanyna ýakyn gördüm. Okap çykanyndan soň belli bir netijä gelip bolarmyka diýýäris.

Şeýle gyzykly anyklygy Hydyr Amangeldi aganyň “Gören kim görünen kim” atly eserinde-de görmek bolýar. Ýa-da Agageldi Allanazaryň “Iner ýüki” atly eserinde...

Umuman biziň edebiýatymyzda-da beýle eserler bar.

Onsoňam, çeperçilik bolsun, bolmasyn, Gurbannazar Ezizow: “Adamlary özgerdýän şahyrdyr” diýýär. Hakykatdanam adamlary sähelçeji bolسا gowulyga iterýän, iň bolmanda erbetlikden jinnek ýaly saklaýan her bir söz sygyr bolaymasa...

Çeper edebiýatda minimalizme ýykgyň etmek, az söz bilen köp zady beýan etmäge çalyşmak öňem dünýä edebiýatynda ýörgünli garaýyşlaryň biri.

Ýöne, näme, owalbaşda-ha bu hemme kişä başartmaýar, başardaýanda-da her kim bir pikire eýerýär.

“Her kellede bir hyýal, kel kellede müň hyýal” diýmeýärmä, türkmenler?!

Ýöne minimalizm usuly bilen diýilmekçi bolunýan zady okyjynyň kalbyna ýetirip bolsa oňa ýetesi zat ýok. Onsoňam iň aňrybaşy minimalizm usuly bilen ýazylan eserem çeperçilikden halas bolup bilmezmikä diýýäris.

Çünki çeperçiliksiz çeper edebiýat – bu nonsens bolaymasa!

Çeperçiliksiz edebiýat, haçan-da aýtmaga-diýmäge täze söz, ideýa, sýužet, obraz galmandan soň çeperçilige duwlanylyp, ýazyjysyrap başlanýandygy hakyndaky garaýyş barada bolsa öz pikirimi aýdaýyn:

Edebiýaty öwreniş ylmyndan belli bolşy ýaly, edebiýatyň ylmy edebiýat, tehniki edebiýat, epistolýar edebiýat, çeper edebiýat ýaly ugurlary bar.

Kyssa bilen Şygryýet bolsa çeper edebiýatyň düzümi bölekleri bolup durýar. Edebiýatyň bu şahasynyň adyna üns berseňiz ol “Çeper edebiýat” diýlip atlandyrylýandyr.

Onsoň, çeperçiliksiz çeper edebiýat bolup bilermi?!

Men-ä “ýok” diýip jogap berip biljek.

Sebäbi sadaja aýdylanda ha goşgy, ha proza eseri ilkinji nobatda durmuşy wakalary, oýlanmalary çeper beýan etmekden ybarat.

Mysal, Magtymgulynyň meşhur şygrynda şeýle bellenyär:

Kethudalyk gözel ýoldur,
Gaýgy garrydar, gam öldür,
Ýigitlik bir gyzyň güldür,
Solaýyn diýseň, öýlengin...

Bu setirleri näme ajaýyplaşdyrýar, täsirli edýär?

Elbetde çeperçilik.

A çeperçilik näme?

Adaty zatlary owadan edip aýtmak dälmi?!

Bu setirlerdenem metaforalary, çeperçiligi aýryp aýdyp görseň, onuň ajaýyplygyndan näme galar?!

Mysal: Oba jemagatyna ýolbaşçy bolmak her kimiň isleýän, ymtylýan derejesidir. Ýöne ol dereje adamyň teniniň we ruhunyň wagtyndan öň öz ýaşaýyş ukypalaryny hem-de saglygyny ýitirmegine getirýän, ahyrynda-da özüniň organizmine tebigat tarapyndan kesgitlenen biologiki mümkinçiliklerden öň aradan çykmagyna eltýän gaýgy-aladalardan doludyr. Adamyň ýaşlygy onuň organizminiň biologiki mümkinçilikleriniň iň ýokary derejedäki döwrüdür. Şol ýaş döwrüň lezzetini duýup bilmän, öz başyňa alada baryny satyn aljak bolsaňam, özüň ýaly adam bolan, ýöne başga jynsdaky indiuidium bilen “nika” diýlip atlandyrylýan jemgyýetçilik gatnaşyklaryna girgin...

Ine, nähili uzyn hem ýüregedüşgünç boldy.

Ýöne, oňa derek mümkin boldugyndan çeperçiliksiz beýan edildi...

Hekaýalarda arhaizmleri gaýtdan ulanyşa girizmek hakynda aýdylanda, milli dilde arhaizm näçe köp bolsa, ol şonça-da garyplaşýar. Biz hatda öz beden agzalarymyzyňam hakyky türkmen dilindäki atlaryny doly bilmeýäris. Sebäbi ol atlar ulanyşdan galyp gidip barýar. Elbetde, özge dillerden jaýdar adalgalaryň, sözleriň beýleki bir dile gatylyp-garylyp ony

baýlaşdyrmagy, üýtgetmegi bu tebigy ýagdaý. Onuň öňüni alayyn diýip näçe çarp ursañam bolmaýar, öňüni aljak bolmagyň gaty bir zerurlygam ýok. Şeýle-de käbir ulanyşdan galan predmetleriň atlaryny aňladýan sözleriň ýitip gitmegem tebigy hadysa. Ýöne adamyň synasy ýa-da ol ýa-da beýleki bir durmuşy hadysany aňladýan şireli türkmen sözi ulanyşdan galsa dogry däl diýip hasap edýärin. Mysal üçin, öňki ýaşulular, mundan elli-altmyş ýyl ozalam bugdaý-arpanyň maýsasy “ygşyldaýar” diýmän “gelesleýär” diýipdirler.

GELESLEÝÄR!

Nähili şahyrana hem şireli söz.

Ýa-da adamyň süýrdepesindäki saçynyň çowlanýanja ýerine “buýnuzak” diýilýär. Ýa-da patallak, tibit diýen adam bedeniniň agzalary. Ýa-da mysal üçin gulagyň ýelkeni, ysyrgalyk, ysyrgalygyň ujundaky maýalyk ýaly beden agzalarynyň atlary...umuman öz tenimiz barada-da ulanman-bilmän ýören sözlerimiz juda kän...

Uzyn moh-mohuň gysga juk-juky bolsa, ene dilimiziň garyplygy ýa-da baýlygy biziň özümize bagly. Türkmen aganyň asyrlaryň dowamynda eşrepi ýaly edip toplan gelen ummasyz söz gorunyň agramly bölegini ulanyşdan galdyryp, arhaizme öwürsek, onsoň neneň dilimiz garyp bolmasyn?!

Umuman, bu zatlar hakda meň pikirim-ä şeýle.

A siziňki nähili?! Edebiýaty öwreniş